

Ur *Zenit* nr 67 (1980)

Ingvar Johansson

Marxism och empiri

En filosofi genomgår i sin utveckling tre stadier — den föds, den dör och den går in i evigheten. (Det sista gäller naturligtvis bara de därför meriterade.) *Louis Althusser*s filosofi tycks för närvarande vara inne i stadium nummer 2, dvs vara sysselsatt med att dö. Dess konjunktur är till ända, dess lärjungar överger den, mästaren själv tvekar om vägen och är till stor del improduktiv. Men innan processen nått sitt slut och stadium nummer 3 kan inträda återstår en del. Ännu behåller althusserianismen hemligheter, ännu är den komplicerade tankebyggnaden inte blottlagd i sin styrka eller skröplighet. Ingvar Johansson tar i denna artikel upp de innersta mysterierna, den centrala kunskapsteorin, till förnyad belysning.

Nicos Poulantzas är död. Louis Althusser är på väg att bli en legend. Den strukturalistiska marxismen har blivit en skolbildning med alla skolbildningars kännetecken, ett träd med både förgreningar och kvistar. Idéhistorikerna börjar förmodligen redan vässa sina pennor för det nya objektet. Jag skall här inte försöka föregripa denna nödvändiga historieskrivning, även om jag skisserar detaljer i densamma. Mitt syfte är att fästa uppmärksamheten på ett problem i Althusser's filosofi samt skissera hur detta kan lösas. Lösningen har sitt ursprung i den amerikanske vetenskapsfilosofen Thomas Kuhns välkända verk *The structure of scientific revolutions*.

Althusser kom med sina första banbrytande uppsatser i början av 60-talet. Ur fransk synvinkel måste han sägas tillhöra den strukturalistiska strömningen trots att hans strukturalism är av ett helt annat slag än exempelvis Lévi-Strauss'. I ett vidare väst-kulturellt perspektiv är han också delaktig i den revolt mot empirismen som t o m rubbat dennas position i den anglosaxiska kultursfären. Det finns som vi skall se flera tydliga likheter mellan Althusser och exempelvis Kuhn, och det är inte alls konstigt om Kuhn lyckats fånga vissa saker bättre än Althusser.

Det som utlöst författandet av den här artikeln är emellertid inte så mycket Althusser's egen filosofi som filosofin hos några engelska althusserinspirerade marxister, främst Barry Hindess och Paul Q. Hirst. Det som hos Althusser är en oklarhet eller ett problem blir hos dessa en omöjlighet. Men för att gå till roten med det onda bör man diskutera Althusser. Den kritik jag kommer att framföra påverkar på intet sätt de konkreta marxistiska analyser som via inspiration från Poulantzas kan sägas vara påverkade av Althusser.

Louis Althusser — en sammanfattning

Det för marxismen mest fruktbara hos Althusser är enligt min mening dels hans påpekande av hur lite hos Marx som faktiskt är teoretiskt färdigbearbetat, dvs åsikten att Marx endast har en färdig teori om en nivå (den ekonomiska) i ett produktionsätt (det kapitalistiska); dels åsikten att den marxiska dialektiken varken är identisk med den hegelska eller en enkel upp och nervändning av denna. De här två sakerna skall jag emellertid inte diskutera i den här artikeln.

Althusser's empirismkritik går som all empirismkritik ut på att det inte finns några teori- eller begreppslösa data. Data är alltid, som man nu brukar säga, teoriimpregnerade. Som hos många empirismkritiker går denna åsikt också hos Althusser hand i hand med åsikten att teorier i någon

mening är organiska helheter. Det råder inte någon tillfällighetsrelation mellan delarna i en teori. Althusser talar hellre om problematiker än om teorier.

Den gamla marxistiska tesen om uppstigandet från det abstrakta till det konkreta ser Althusser som en tes om en rörelse i teorin eller problematiken. Det är inte en rörelse från teori till verklighet, utan en rörelse från abstrakta begrepp till konkreta begrepp. Vi måste skilja på det tänkt-konkreta och det verkligt-konkreta. Denna skillnad är parallell med Althusserns åtskillnad mellan kunskapsobjekt och verkligt objekt. Han skriver:

... Marx /upprätthåller/ distinktionen mellan *det verkliga objektet* (det konkret-verkliga, den verkliga totaliteten som "existerar ... utanför huvudet (Kopf) som något självständigt" både före och efter produktionen av kunskapen om det) och *kunskapens objekt*, som är en produkt av tänkandet, vilket producerar detta kunskapsobjekt i sig självt som tänkt-konkret (Gedankenkonkretum), tanketotalitet (Gedankentotalität), dvs som *tankeobjekt*, fullständigt skilt från det verkliga objektet, det verkliga konkreta, den verkliga totaliteten som det tänkt-konkreta, tanketotaliteten, just precis förser oss med kunskapen om. (*Att läsa Kapitalet* 1, Stockholm 1970, s 51)

Det är här vi möter den oklara punkt i Althusserns filosofi som jag talat om: Vilken är relationen mellan kunskapsobjektet och det verkliga objektet? Althusser förkastar inte bara empirismen utan all filosofisk legitimerings-problematik. Filosofin kan inte ge kriterierna för sanning i en vetenskap. Dessa är interna i förhållande till teorin. Sanningen ges bara inifrån sig själv. Den teoretiska praktiken är sitt eget kriterium, för att använda Althusserns eget uttryckssätt. Den teoretiska praktiken är emellertid enligt Althusser en praktik som försiggår i tänkandet, dvs det är kriterierna för det tänkt-konkreta som är interna. Relationen mellan det tänkt-konkreta och det verkligt konkreta diskuteras aldrig av Althusser. Primärt har vi kunskap om kunskapsobjektet (det tänkt-konkreta), men sekundärt via kunskapsobjektet har vi också kunskap om det verkliga objektet (det verkligt-konkreta). Den första typen av kunskap diskuteras Althusser, men aldrig den andra.

I *För Marx* och *Att läsa Kapitalet* har Althusser en uppfattning om vari marxistisk filosofi består, i *Lenin och filosofin* och *Filosofi från en proletär klassståndpunkt* har han en annan. Enligt det första synsättet är den marxistiska filosofin egentligen ingen filosofi, utan en vetenskaplig teori om hur kunskap produceras; enligt det andra är den marxistiska filosofin ett ställningstagande (inte att förväxla med teori) för en materialistisk uppfattning, vilket är samma sak som att försvara vetenskapen, inom samhällsvetenskapen alltså marxismen. I ingetdera fallet diskuterar Althusser förhållandet mellan kunskapsobjekt och verkligt objekt.

Begreppet problematik är hos Althusser förknippat med begreppet epistemologiskt brott. Ett epistemologiskt brott är enkelt uttryckt en övergång från en ideologisk problematik till en vetenskaplig. En sådan övergång rymmer en radikal diskontinuitet. En vetenskap upprättas enligt Althusser en gång för alla. Huruvida det också kan finnas brott och diskontinuiteter inom en vetenskap diskuteras han aldrig.

Thomas Kuhn — en sammanfattning

Althusserns 'problematik' motsvaras av Kuhns berömda 'paradigm'. Paradigmer är organiska totaliteter. Alla observationer och experiment görs enligt Kuhn utifrån något paradigm. Empirismens teorioberoende observationer är en myt. Kuhn talar dels om paradigmbyten dels om övergångar från ett för-paradigmatiskt till ett paradigmiskt stadium. I båda fallen är det fråga om diskontinuiteter som liknar Althusserns epistemologiska brott. Två paradigmer är enligt Kuhn ojämförbara i den meningen att begreppen och observationerna i respektive paradigm inte kan översättas från det ena till det andra utan att modifieras; det finns inte heller något tredje språk utifrån vilket man på ett neutralt sätt skärskådar båda paradigmerna. Detta leder också Kuhn till

åsikten att sanningskriterier är teoriinterna. Han diskuterar dock aldrig någon distinktion mellan ideologiska och vetenskapliga paradigmer.

Skillnaden mellan för-paradigmatiskt och paradigmatiskt stadium motsvarar inte heller distinktionen mellan vetenskap och ideologi. Lite förenklat kan man säga att Kuhn delar upp ett paradigm i två aspekter, en bakomliggande metafysik och en på denna grundad teknik för observation och kommunikation. Har man båda aspekterna har man normalvetenskap; då sker det en kumulativ utveckling. Den första aspekten kan emellertid existera utan den andra. När detta är fallet för alla paradigmer inom en disciplin befinner sig disciplinen i ett för-paradigmatiskt stadium.

Den ovan utpekade distinktionen mellan två aspekter av ett paradigm, samt begreppet normalvetenskap saknas helt hos Althusser. Han hävdar att alla observationer är teoriimpregnerade och poängterar sedan bara att teoretiskt arbete är arbete med begrepp och något som sker i tänkandet. Han får därför ingen motsvarighet till Kuhns mycket viktiga begrepp 'anomali'. Anomalier är data/observationer av ett bestämt slag. De är data som enligt paradigmat självt borde passa in i paradigmat, men som ändå inte tycks göra detta. Sådana data har vissa vetenskapsfilosofer kallat för falsifierande data, dvs data som visar att en teori är falsk. Detta anser emellertid inte Kuhn. Anomalier är enligt honom problem och utmaningar för de vetenskapsmän som omfattar paradigmat. Det gäller att visa att anomalierna trots det motsatta intrycket faktiskt låter sig väl inpassas i paradigmat. Att assimilera anomalier är en del av det normal-vetenskapliga arbetet.

Kuhn hämtar sina exempel på anomalier från naturvetenskaperna, exempelvis de planetbanor som först inte tycktes stämma med Newtons gravitationsteori (Jupiters, Saturnus', Uranus' och Neptunus') men som senare visade sig överensstämma med teorin, och även planetbanor som aldrig blivit riktigt inpassade i teorin (Merkurius' bana). Som exempel på en anomali inom marxismen vill jag anföra förekomsten av mellanskikt i de högindustrialiserade kapitalistiska samhällsformationerna. Det har nu i diskussionen visat sig att dessa mellanskikt kan beskrivas och analyseras inom marxistiska ramar, men att detta är möjligt var inte självklart från början. Självklart var däremot att de *borde* kunna analyseras marxistiskt om marxismen är sann.

Anomalibegreppet upplöser inte men modifierar åsikten att sanningskriterier är teoriinterna. Anomalier behöver inte vara, men kan vara verklighetens sätt att, metaforiskt uttryckt, säga nej till paradigmat. Man vet aldrig säkert huruvida en anomali kan passas in i paradigmat eller ej. Data kan därför aldrig fungera som enkla verifikationer eller falsifikationer som i empiristisk filosofi. Vetenskapshistoriska studier visar dessutom, säger Kuhn, att alla paradigmer normalt både föds, lever och dör med ett stort antal anomalier.

Den klassiska motsättningen mellan rationalism och empirism bryts i det kuhnska synsättet sönder. Enligt rationalistisk filosofi inses de grundläggande sanningarna i en teori med hjälp av förnuftet, och denna insikt kan inte hotas av någon empiri; enligt empiristisk "filosofi kan endast observationer avgöra huruvida en teori är sann (alternativt: sannolik) eller falsk (osannolik). Som Kuhn ser det har ett paradigm en teoripol och en empiripol, och dessa båda poler är oskiljaktiga. Den förra består av påståenden som inte direkt via observationer kan visas vara sanna eller falska; den senare av påståenden som mer eller mindre direkt kan ställas mot erfarenheten. I marxismen vill jag till teoripolen hänföra påståenden som att kapitalisterna utsuger arbetarklassen, och till empiripolen påståenden om exempelvis arbetarklassens storlek i en viss samhällsformation. Teoripolen måste framstå som begriplig och förnuftig för att paradigmat skall kunna göra anspråk på att framstå som sant. Den måste kunna tänkas. På detta sätt bevaras något av rationalismen. Men även om paradigmat förnuftsmässigt sett framstår som det enda rimliga, så är därmed inte teorifrågan avgjord. Anomalierna är ett latent hot om att den förnuftiga insikten kan vara en

illusion. Varken förnuft eller observationer kan ensamma avgöra vilken teori som är sann. Både teoretiskt och empiriskt arbete måste värderas högt. Ingentida klarar sig utan den andra. Detta innebär också att sanningskriterierna är paradigmaterna trots anomalibegreppet.

Althusser och Kuhn

Många har påtalat Althusserns tendens till rationalism och kunskapsteoretisk idealism. Althusser är inte idealist i den meningen att han förnekar en av kunskapsobjekten oberoende existerande värld, det konkret-verkliga. Men dessa verkliga objekt får ingen plats i själva kunskapsteorin, med följd att empiri blir lika ointressant för Althusserns marxism som för matematiken. De verkliga objekten fungerar hos Althusser blott som brasklapp för att han skall slippa beskyllningen att vara idealist helt igenom. Den fråga jag skall diskutera är huruvida Althusserns rationalism kan rådas bot på genom att man ympar anomali-begreppet på hans kunskapsteori. Är detta möjligt eller kommer anomalibegreppet på ett grundläggande sätt i konflikt med det althusserianska synsättet?

Althusser själv trycker på att observationer är teori- eller begreppsimpregnerade. Man kan emellertid också vända på det här och hävda att det också innebär att begreppen är observationsimpregnerade. Kopplas denna åsikt till distinktionen mellan abstrakta och konkreta begrepp bör slutsatsen bli att det är de konkreta begreppen som är direkt observationsimpregnerade. Detta kan också uttryckas som så: Det tänkt-konkreta kan utgöras av observationer lika väl som av begrepp. Det blir härigenom möjligt att hävda att förbindelsen mellan verklighet och teori, mellan det verkligt-konkreta och det tänkt-konkreta, finns i vår perception. En anomali kan då i Althusserns terminologi karakteriseras som något tänkt-konkret som borde passa in i problematiken men som inte tycks göra detta.

Ovanstående anomalibegrepp måste emellertid påverka Althusserns distinktion mellan kunskapsobjekt och verkligt objekt. Denna hans distinktion får inte missuppfattas som att den helt enkelt är en distinktion mellan teori och verklighet. En teori består av begrepp som gör anspråk på att ha referens till verkligheten. Begreppen är i denna mening skilda från verkligheten; det anser också empirister. Vad gäller matematiska teorier faller sig dock ett annat betraktelsesätt naturligt. De matematiska teorierna refererar till abstrakta objekt. Visserligen kan matematik appliceras på den materiella verkligheten, men själva teorin handlar inte om denna utan om en ideell abstrakt värld. Vi får här en tredelning: teori — abstrakta objekt — verkliga objekt. De abstrakta objekten är matematikens kunskapsobjekt. På detta sätt menar Althusser det förhåller sig i alla vetenskaper. Mellan teorin och verkligheten finns kunskapsobjekten. Jag tror detta är en felsyn när det gäller natur- och samhällsvetenskaper.

Begrepp och begreppssystem (paradigmer och problematiker) kan vara begripliga även om de saknar referens. Det blir som i sagor. Man tycks tala om något som existerar oberoende av begreppen, men det gör man inte. Sagor har sin fiktiva referens, ej att förblanda med referens till abstrakta objekt. Övergivna och föråldrade paradigmer, alltifrån mytologier till icke-relativistisk fysik, kan ur den här synvinkeln sägas ha fiktiva referens. Man trodde att begreppen beskrev verkligheten, men så förhöll det sig inte. Begreppssystemet är internt konsistent men saknar applikation i den här världen. Det liknar i detta avseende matematiken. En matematisk teori kan aldrig falsifieras av den empiriska verkligheten. Däremot kan denna verklighet vara sådan att teorin inte är applicerbar. I empiriska vetenskaper måste man hålla isär två olika sätt på vilka teorier kan vara falska. De kan vara falska i den klara meningen att begreppen är applicerbara men det samband som stipuleras inte är empiriskt uppfyllt, eller så kan de vara falska i den meningen att centrala delar av begreppssystemet helt enkelt saknar referens i världen. I det sista fallet kan man också säga att paradigmat/ problematiken inte är applicerbar. Tänk exempelvis på

Aristoteles' naturliga platser', New-tons 'absoluta rum' och den neoklassiska ekonomins 'economic man'.

Ett paradigm eller en problematik kan alltså underkastas en teoretisk bedömning (begriplighet, rimlighet, intern konsistens) oberoende av empiri, och härvidlag kan man också metaforiskt tala om en slags sanning. Men för att postulera denna typ av sanning behöver man inte postulera speciella kunskapsobjekt som paradigmet handlar om. Det räcker med insikten om möjligheten av fiktiv referens. De här påpekandena är alltså ett försvar för det rationalistiska inslaget i Kuhns paradigmbegrepp, och samtidigt avsedda som en möjlig förklaring till varför Althusser blivit rationalist och förletts till att postulera speciella kunskapsobjekt vid sidan om de verkliga objekten. Dessa kunskapsobjekt är filosofiskt sett överflödiga.

Skall Althusser överta anomalibegreppet måste han alltså uppge sin distinktion mellan kunskapsobjekt och verkligt objekt, men han behöver inte på något sätt uppge distinktionen mellan det tänkt-abstrakta och det tänkt-konkreta. Det tänkt-abstrakta kan identifieras med den del i en problematik som aldrig direkt kan sättas mot erfarenheten utan primärt underkastas en rationalistisk bedömning.

Hindess' och Hirsts utveckling

Barry Hindess och Paul Hirst tillhörde båda 1971-73 den engelska tidskriften *Theoretical Practice*, vilken såg som sin uppgift att introducera Althusserns tankegångar i England men samtidigt också vidareutveckla dessa. De har också (1972-74) tillhört redaktionen för *Economy and Society*. Var för sig har de skrivit flera böcker, men de som skall diskuteras här har de skrivit tillsammans. Det är dels *Pre-capitalist modes of production* (London 1975) och dels *Mode of production and social formation*, med undertiteln 'An auto critique of Pre-capitalist modes of production' (London 1977). Jag skall också ta upp *Marx's Capital and capitalism today* (vol. I London 1977 och vol. II London 1978) som de skrivit tillsammans med Antony Cutler och Athar Hussain.

Boken *Pre-capitalist modes of production* tar sin utgångspunkt i tankegångar som återfinns i Althusserns och Balibars *Att läsa Kapitalet*, men innehåller samtidigt på flera avgörande punkter en kritik och avståndstagande från denna klassiker. H&H beskriver sin bok på följande sätt:

Denna bok är ett verk inom marxistisk vetenskaplig teori. Den måste bedömas i termer av denna teori, i termer av det begreppssystem och de former för bevis som är specifika för denna problematik. Vi försöker konstruera begreppen för vissa förkapitalistiska produktionssätt, och i fallet med det 'asiatiska' produktionssättet bevisa att det inte kan finnas något sådant begrepp i den marxistiska teorin om produktionssätt. Våra konstruktioner och våra argument är teoretiska, och de kan *endast* bedömas i teoretiska termer — dvs i termer av deras stringens och teoretiska följdriktighet. De kan inte vederläggas av någon empiristisk tillflykt till historiens förmodade 'fakta'. (Min emfas, IJ) (s 3)

Citatet antyder hur H&H knyter an till Althusserns kunskapsobjekt. Produktionssätt är kunskapsobjekt som kan bedömas helt oberoende av empiri. De kritiserar Balibar för åsikten att det finns en *allmän* teori för alla produktionssätt, och anser själva att det endast finns specifika teorier för varje enskilt produktionssätt. I detta sammanhang för de in en distinktion mellan 'konstruktion' och 'deduktion':

... det måste betonas att frånvaron av en allmän teori om produktionssätt inte innebär att det inte kan finnas allmänna begrepp. Det finns ingen allmän struktur från vilken de särskilda produktionssätten kan deduceras såsom olika former i vilka den allmänna strukturen kan förverkligas. Det *finns* ett allmänt begrepp produktionssätt men dess funktion i marxistisk teori är att specificera vissa betingelser som varje begrepp måste uppfylla om det skall vara begrepp för ett bestämt produktionssätt. Det

allmänna begreppet produktionssätt och de andra allmänna begreppen i marxistisk teori är teoretiska hjälpmedel vid produktionen av begreppen för bestämda produktionssätt. Dessa senare kan konstrueras med hjälp av vissa allmänna begrepp men de kan inte deduceras från dem. (s 8-9)

I de kunskapsobjekt som de olika produktionssätten utgör skall, enligt H&H, produktivkrafterna kunna deduceras ur produktionsförhållandena. Är detta inte möjligt anser de, som i fallet med det asiatiska produktionssättet, att produktionssättet inte kan existera som kunskapsobjekt. De andra klassiska produktionssätten anser dock H&H existerar, även om H&H:s definitioner skiljer sig en aning från de vanliga. Den matematiskt bevandrade läsaren får omedelbart associationer till existensen respektive icke-existensen i matematiken.

Avsikten med produktionssätten är hos de flesta marxister att skapa en teori om historien. Med H&H:s utgångspunkter måste här relationen mellan kunskapsobjekt och verkligt objekt komma in. H&H ser problemet, och de ser det klarare än Althusser. De skriver:

Althusser säger inte att det inte finns ett verkligt objekt "historia", att idén om en verklig konkret historia är en illusion. Han skiljer tankeobjektet från det verkliga objektet, men han förnekar inte existensen av det verkliga objektet. Konsekvensen av distinktionen är i själva verket ett bejakande av det, och ett tilldelande av en bestämd plats till det i den althusserianska kunskapsteorin. Historia blir i tankesfären en anti-historicistisk allmän teori om produktionssätt. Men historia som det verkligt konkreta överlever oteoretiserat och ej kritiserat. Historien blir därför inte transformerad. I den althusserianska kunskapsteorin är kunskapseffekten tilläggnandet av det konkreta i tanken. Tankeobjektet är medlet för tilläggnelsen av det verkliga objektet. Denna tillägnelse består helt visst inte i direkt korrespondens mellan tanken och det verkliga. Distinktionen mellan objekten reser emellertid frågan på vilket sätt de korresponderar, ty båda anses existera; det konkreta existerar före och oberoende av tanken, och tanken är den form i vilken det konkreta blir känt. Althusserns epistemologi undkommer inte frågan om relationen mellan kunskap och vara. (s 318)

Jag instämmer helt med åsikten att Althusser inte undkommer 'frågan om relationen mellan kunskap och vara', men frågan är också om, eller hur, H&H undkommer den. Skall inte begreppen för produktionssätten ge kunskap om den verkliga historien? De skriver på ett ställe följande:

Applikationsfältet för dessa begrepp /de olika produktionssätten/ är inte historien. Vi förkastar föreställningen om historia som ett sammanhållet objekt värt studium. Dessa begrepp är abstrakta, deras värde begränsas inte av analysen av det konkreta. Som begrepp kan de ha en teoretisk funktion även om det inte har existerat, existerar, eller kommer att existera konkreta förhållanden där de är tillämpliga. Begrepp som inte används i analysen av konkreta förhållanden är inte i och genom detta spekulativa eller tomma. Det är empirismen som uppfattar det verkliga som det nödvändiga applikationsfältet för alla begrepp. Begreppen har faktiskt ett giltigt applikationsfält inom teorifären.

Värdet av de begrepp som utarbetats här ligger faktiskt till övervägande delen *inom teorifären*. Det finns vissa konkreta situationer i vilka begreppen för det feodala produktionssättet, för primitiv kommunism, och beviset att det inte finns ett giltigt begrepp för det asiatiska produktionssättet kan vara nyttiga. Så t ex kan beviset att det inte finns något begrepp för det asiatiska produktionssättet kanske vara värdefullt för att påvisa de illusioner och absurda politiska konsekvenser som skulle följa från ett försök att använda ett sådant begrepp för att analysera samhällsformationerna i dagens Asien. (s 321)

Återigen är likheten med vad en matematiker skulle säga påfallande. Begreppen (i matematik exempelvis 'parallella linjer', 'sinuskurva', 'deriverbar funktion', etc) har värde oberoende av om de någonsin kan appliceras på verkligheten eller ej. *Ibland* kan begreppen för produktionssätten dock appliceras på 'konkreta situationer', och man tror att här måste väl också H&H anse att de får en relation mellan kunskap och vara. Det får de också, men denna trollar de bort genom att säga att den 'konkreta situationen' inte existerar oberoende av politisk praktik (s 322). Det sista

må vara sant, och förvisso är det sant att agenternas analys av en situation påverkar situationen själv. Men härifrån är det ett mycket långt steg till H&H:s åsikt att den konkreta situationen 'inte får uppfattas som ett objekt vid en given tidpunkt' (s 322). Enligt H&H förhåller det sig så att 'Analysen av den rådande situationen inte är en relation mellan kunskap och vara, mellan entiteter' (s 322). Men om det är så blir det också obegripligt hur begreppen om produktionssätten någonsin skall kunna appliceras. Denna svårighet kommer som det skall visa sig att förfölja H&H.

H&H kritiserar också Althusser's begrepp 'strukturell kausalitet'. De upptäcker flera svaga punkter hos Althusser, men dessa skall jag lämna därhän för den synpunkt som hänger ihop med H&H:s syn på kunskapsobjekt och kunskap överhuvudtaget. Den strukturella kausaliteten måste som relation finnas i kunskapsobjektet, eftersom man kan ha kunskap om densamma. Men kunskapsobjektet är ett abstrakt objekt, ett tankeobjekt. Det tycks svårt att tala om en kausalitet mellan matematikens abstrakta objekt, och samma svårighet vidlåter de althusserianska kunskapsobjekten. H&H noterar helt korrekt att '... strukturell kausalitet anger en kausalitetsform i vilken den logiska förbindelsen mellan elementen i ett begrepp blir en verklig kausal förbindelse' (s 317). De fortsätter lite längre fram:

Det förnuftiga blir det verkliga. Logikens kausalitet sätts i stället för kausaliteten hos verklig kamp och verkliga praktiker. Klasskampen reduceras till en effekt, till det synliga tecknet på en kausalitet hos logiska förbindelser. Det råder ingen tvekan om att detta inte är Althusser's mål eller avsikt. Det är den typ av problem som hans distinktion mellan det verkligt konkreta och det konkreta i tanken är utformad för att undvika; likväl är det som vi skall se precis detta problem som denna distinktion skapar. (s 317)

Det sista citatet reser med en gång frågan hur H&H ser på sitt eget krav att i ett produktionssätt produktivkrafterna måste kunna *deduceras* ur produktionsförhållandena. Skall inte detta logiska primat för produktionsförhållanden återspegla ett primat i verkligheten, och får då inte H&H exakt samma problem som de nyss kritiserat Althusser för att få med strukturell kausalitet? Jo, det får de, och det är en av grunderna till att de redan två år efter *Pre-capitalist mode of production* (PCMP) ger ut en självkritik av densamma, *Mode of production and social formation* (MPSF). I den förra tog H&H avstånd enbart från en *allmän* teori om produktionssätt; i den senare tar de avstånd från själva begreppet produktionssätt. Den logiska ordningen mellan begreppen kan inte återspegla en kausalitet eller verklig ordning, men om så inte är fallet fyller begreppet produktionssätt ingen funktion och kan lämnas därhän. De skriver också i inledningen att den privilegierade status de tidigare tilldelat produktionsförhållandena var 'produkten av en sammanblandning av ordning i en teoretisk framställning och kausalitetsordning' (s 4).

H&H:s teori om specifika abstrakta kunskapsobjekt som omöjliga kan besudlas av empiri leder obönhörligen H&H till ett förkastande av både begreppet produktionssätt och begreppet strukturell kausalitet. Men var finns då den verkliga kausaliteten? Vart tar det verkligt konkreta som de kritiserar hos Althusser vägen hos dem själva? De skriver i sin självkritik (MPSF) följande:

Argumenten skisserade ovan är möjliga tack vare förkastandet av föreställningen om "tillägnet av det konkreta i tanken". Denna position intog vi explicit i PCMP men dess konsekvenser var långt ifrån genomarbetade i den texten. Vår uppfattning om det teoretiska arbetets natur och status utgjorde ett försök att komma loss från althusseriansk rationalism utan att på samma gång falla tillbaka i empirism. Det kan knappast sägas att de kunskapsteoretiska reflektionerna i PCMP är konsistenta eller helt framgångsrika vad gäller att uppnå detta mål. Efter PCMP leddes vi till att omformulera vår position, inte i termer av en ny uppfattning om relationen mellan "kunskap" och det "konkreta", utan med hjälp av ett förkastande av själva den kunskapsteoretiska diskursen. (s 6)

H&H accepterade från början (och med all rätt) kritiken av empirismen. De upptäckte ganska omgående den latent rationalismen hos Althusser, dvs de såg problem hos Althusser som denne själv försummat. Dessa problem drev dem hela tiden mot en idealistisk och rationalistisk position som de inte ville godta. Den vallsituation de hamnar i är oundviklig. Om man inte är skeptiker men förkastar både empirism och rationalism måste man antingen försöka utarbeta en annan typ av kunskapsteori eller helt förkasta tanken på att det kan finnas något värt namnet kunskapsteori. H&H väljer det senare. Jag skall återkomma till det här, men först också säga något om boken *Marx's Capital and capitalism today* (CCT). MPSF avslutas på följande sätt:

I ett kollektivt arbete som snart skall publiceras har vi och våra medförfattare försökt ge den kritik av *Kapitalet* som vi betraktar som nödvändig för en marxistisk analys av dagens kapitalism. De reflektioner som givits här är avsedda att bereda marken för denna text. Om dessa sidor och de sidor som komma skall utgör ett radikalt avsteg från tidigare marxistiska positioner, så är det därför att vi känner att detta avsteg är politiskt och teoretiskt nödvändigt. Det blir för våra läsare att bedöma deras värde. (s 74-75)

Avstegen i MCCT från vanlig marxism är inte små. H&H förkastar värdeteorin, begreppet utsugning i dess klassiska form, de förkastar inte bara begreppet om strukturell kausalitet utan själva tanken på samhället som en totalitet, de förkastar Marx' tendenslagar m m, m m. Och invävt i allt detta finns deras teori om kunskapsobjekt och deras förkastande av kunskapsteori som ett möjligt projekt. H&H:s försök att reda ut Althusserns oklarhet om vari relationen mellan kunskapsobjekt och verkligt objekt består har lett dem till ett projekt med återverkningar på praktiskt taget alla traditionella marxistiska positioner. Den, som jag en gång i tiden trodde oskyldiga oklarheten hos Althusser, måste för marxismens skull redas ut. Min kritik av H&H innebär dock inte att det inte finns många tänkbara synpunkter i MCCT. Så enkelt är inte sambandet mellan filosofi och marxism.

Innan jag går över till att skissera var jag tror lösningen på de nämnda problemen står att finna, vill jag bara påpeka att H&H:s förkastande av all kunskapsteori på sätt och vis också har sin motsvarighet hos Althusser själv. Som jag tidigare (sid 29) påpekade har Althusser ändrat åsikt om filosofins karaktär, och hans nuvarande position kan kortfattat sägas bestå i åsikten att filosofin saknar kunskapsobjekt. Det finns enligt Althusser ingen sanning eller falskhet i filosofin, bara ställningstaganden, och i grunden bara två sådana, ett materialistiskt och ett idealistiskt. I filosofin kan man då inte argumentera, men en sådan syn på filosofi ser jag som ett förnekande av filosofi. Althusser har också själv kallat sin filosofi för en icke-filosofi.

Mot en ny kunskapsteori

Låt mig nu dra samman trådarna jag hängt ut. Althusser har en rationalistisk uppfattning om kunskap. Teoriens sanning inses oberoende av all empiri. Marxismen, liksom andra vetenskapliga teorier, blir härigenom i sina fundamentala delar betraktad som absolut sann. Detta trots att teorin anses handla om en av teorin oberoende existerande verklighet. H&H accepterar inte denna, också i mitt tycke, orimliga konception, och försöker lösa problemet genom att förneka själva föreställningen om en möjlig korrespondens mellan teori och en av teorin oberoende existerande verklighet. Detta förnekande framstår för mig som en omöjlighet. Det går inte att undvika kunskapsteori. Själva hamnar de enligt min mening i ren och skär idealism. Jag skall citera ytterligare en bit ur MCCT:

Men i frånvaro av den kunskapsteoretiska uppfattningen är det inte längre möjligt att referera till objekt utanför en diskurs, / - - / Det är här inte fråga om huruvida *diskursens objekt* existerar oberoende av de diskurser som specificerar dem. Objekt i diskurser existerar överhuvudtaget inte i denna bemärkelse: de konstitueras i och genom de diskurser som refererar till dem. (s 216-17)

Är inte detta idealism vet inte jag vad idealism är. Liksom H&H vägrar jag godta ett val mellan skepticism, rationalism och empirism, men jag tror också det är omöjligt att vara utan kunskaps-teori. Följaktligen måste jag inta den enda återstående positionen, den att en annan typ av kunskapsteori måste utarbetas.

Jag refererade tidigare Kuhns anomalibegrepp och hans åsikt att ett paradigm kan sägas ha både en teoripol och en empiripol. Anomalier ser jag, men väl att märka inte Kuhn själv, som *antingen* tecken på en defekt i paradigmet som kan rättas till *eller* som den av paradigmet oberoende verklighetens sätt att säga att paradigmet inte helt korrekt beskriver verkligheten. Denna åsikt förutsätter naturligtvis distinktionen mellan kunskap och vara, dvs den distinktion som H&H förnekar.

Om marxismen betraktas som ett paradigm i ovanstående mening, dvs att marxismen har en teori- och empiripol och att verkligheten i princip kan säga nej till marxismen, så måste Althusserns absolutifiering av marxismen överges. Marxismen löper liksom varje annan teori hela tiden risken att ifrågasättas av empiri. Empiri kan i princip bidra både till modifieringar i paradigmet och förkastande av paradigmet. Denna avabsolutifiering av marxismen innebär emellertid ett närmande till den marxist som Althusser kanske inspirerats mest av, Lenin. Lenin skiljer mellan absolut och relativ sanning. Absolut sanna är bara trivialiteter som exempelvis datumet för Napoleons födelse, men aldrig teorier. Teorier kan vara mer eller mindre sanna, ha olika grad av sanningslikhet. Under utvecklingens gång överges normalt äldre teorier till förmån för nyare med större sanningslikhet. Som jag ser det och presenterat det, finns det inga skäl som gör att marxismen kan ställas utanför denna process. Enligt det här synsättet borde man inte som Althusser säga att marxismen är vetenskap rätt och slätt, men inte heller säga som Sartre att marxismen är vår tids filosofi. Marxismen är vår tids historie- och samhällsvetenskap.

Viktigt i det här sammanhanget är att inte falla offer för en felsyn som Hindess på ett mycket pregnant sätt ger uttryck för i en av de böcker han skrivit själv, *Philosophy and Methodology in the Social Sciences* (Sussex 1977):

Om teorier oundvikligen är implicerade i observationer så kan inte test vara ett rationellt förfarande. Om test är ett rationellt förfarande måste det finnas ett a-teoretiskt observationssätt styrt av en förutbestämd harmoni mellan språket och det verkliga. Att hävda, som Popper gör, både rationaliteten av test och tesen att observationer är tolkningar i ljuset av teorier är att falla ner i en uppenbar och absurd motsägelse. Poppers vetenskapsteori är därför direkt motsägelsefull.

Det är nödvändigt att vidhålla det betydelsefulla i denna slutsats. Om det inte finns något positivistiskt observationsspråk så kan vetenskapernas experimentella praktik inte uppfattas såsom ett arbete på en given natur. (s 186)

Det är tre begrepp som är invävda i det problem som diskuteras: Teori — observation – verklighet. Som jag ser det är observationerna mötesplatsen mellan teori och verklighet. Inte på det sättet att man först observerar verkligheten oberoende av teorin och därefter jämför observationerna med teorin, utan så att man observerar 'genom' teorin. Observationerna är teoriimpregnerade, men också verklighetsimpregnerade. Jag förutsätter alltså att man i observationer normalt på något sätt är i förbindelse med en observationen oberoende existerande verklighet. Detta är fullt förenligt med åsikten att alla observationer är teoriimpregnerade, men naturligtvis innebär det att man aldrig kan vara säker på att ha uppfattat verkligheten helt korrekt. Anomalier är tecken på att man kan ha uppfattat fel, men de är inga bevis.

Hindess ser bara ena sidan av den här saken, observationernas teoriberoende, inte deras verklighetsberoende. Om observationer, experiment och test har något med en oberoende verklighet att göra, tror Hindess att observationerna inte kan vara teoriberoende: 'Om det inte finns något

positivistiskt observationsspråk så kan vetenskapernas experimentella praktik inte uppfattas såsom ett arbete på en given natur.' Hindess tycks helt enkelt aldrig ha reflekterat ordentligt över några alternativ till den klassiska empirismen och rationalismen. Det kuhnska anomalibegreppet har han aldrig diskuterat. Istället är det filosofer som Popper som angräps. Popper anser (lite schematiskt) att data skall fälla domar över teorier, och det är naturligtvis som Hindess påpekar en problematisk ståndpunkt om man samtidigt anser att alla data är teoriberoende. Men Hindess identifierar felaktigt denna sin kritik av Popper med en kritik av åsikten att verkligheten kan komma in vid observationer.

Om man däremot förutsätter som given Hindess' åsikt att man inte kan tala om objekt som existerar utanför och oberoende av teorier/diskurser så är det naturligtvis självklart att experiment/observationer inte kan uppfattas som 'arbete på en given natur'. Men det var detta som skulle bevisas! Här dyker en välkänd svårighet upp. Någonstans måste en argumentering ta slut och vissa åsikter tycks förutsätta varandra ömsesidigt; vi har den berömda 'hermeneutiska cirkeln'. Denna typ av cirkelgång måste man ibland acceptera, och den innebär en viss form för dogmatism. Det intressanta i sammanhanget är emellertid att H&H tror man kan undkomma den. Deras avgörande kritik mot all kunskapsteori i MCCT tycks vara åsikten att all kunskapsteori med nödvändighet är dogmatisk. De skriver:

De centrala problemen för kunskapsteorier, och därför också för alla kunskapsteoretiskt härledda uppfattningar om kausalitet, bestämningar o.d., berör emellertid den ofrånkomliga dogmatism som är en konsekvens av själva det kunskapsteoretiska projektet. En kunskapsteori postulerar en distinktion mellan två områden och den försäkrar att en korrelation mellan dessa uppnås i vissa specifika typer av diskurser, erfarenheters diskurs, eller en vetenskaplig problematik, eller vara vad det vara månde. Men genast en speciell form eller former av diskurser plockas ut såsom kunskapsteoretiskt privilegierade, måste en följd av sinsemellan relaterade konsekvenser följa. Det följer, för det första, att det finns unika privilegierade diskursformer som utgör medlen för att referera till existerande objekt. Dessa privilegierade former utgör den provosten gentemot vilken alla anspråk på kunskap måste bedömas. Varje diskurs som inte själv är av den privilegierade formen måste kunna reduceras till, eller åtminstone vara förenlig med, de godkända diskursformerna, om dess anspråk på att utgöra kunskap allvarligt skall övervägas. Empiristiska kunskapsteorier tänker sig meningsfulla diskurser som reducerbara till erfarenhetens diskurs. Rationalistiska positioner postulerar å andra sidan vissa privilegierade konceptualiseringsnivåer som inte är etablerade genom erfarenheten hos mänskliga subjekt, och de påstår att allt som gör anspråk på att vara kunskap måste vara förenligt med dessa nivåer. Den oundvikliga dogmatismen hos dessa positioner borde vara uppenbar. (s 214)

H&H:s karakteristik är korrekt, betraktad som en karakteristik enbart av klassisk empirism och rationalism. Dessa utfäster sig båda att vara provosten för (nästan) all kunskap, och är därför 'dogmatiska' i den meningen att de måste själva rättfärdiga sig själva. Rationalismen måste vara kriteriet på själva rationalismens sanning, och empirismen på empirismens. För empirismen är detta ett problem men inte för rationalismen. Det är lite svårt att hävda att erfarenheten visar oss att all kunskap måste grunda sig på erfarenheten. Det är inte på samma sätt svårt att hävda att vi med förnuftet inser att det är förnuftet som utgör sanningskriteriet. Det är ju trivialt att allt sökande efter kriterier måste sluta någonstans. En oändlig regress kan bara finnas potentiellt. Vara faktiska kriterier måste ha ett slut någonstans, vilket innebär att någonstans måste det finnas någonting som rättfärdigar sig självt. Någonstans får vid den här formen av dogmatism. H&H:s argument är också fångade i en sådan cirkel fast H&H inte vill vidkännas det.

Om kriterierna för teori A ges av teori B, kriterierna för teori B av teori C, etc, så måste alltså det någonstans finnas en teori, säg F, som rättfärdigar sig själv. Detta är verkligen ingen ny insikt. Traditionellt brukar det tas för givet att F är filosofin, men H&H och Althusser utgör undantag. De förkastar filosofi i traditionell mening och säger istället att det är vetenskapen som rättfärdigar

sig själv. H&H, Althusser och den traditionella synen har dock en tyst förutsättning gemensam, den att själv-rättfärdigandet i fråga endast kan finnas på en nivå. Rationalismen och empirismen anser sig t ex inte bara ge kriterier på sin egen sanning, utan också på annan kunskap. Man kan emellertid tänka sig att *både* filosofin och vetenskapen är själv-rättfärdigande. Filosofi/kunskaps-teori måste per definition, såsom givande den mest abstrakta beskrivningen av världen och kunskapens möjlighet, vara själv-rättfärdigande. Den nya kunskapsteori jag efterlyser måste därför ha egenheten att vara kriterium på sig själv samtidigt som den hävdar att den *inte* är kriteriet på annan (dvs fackvetenskaplig) kunskap. Den måste hävda att fackvetenskapliga teorier ger kriterier på sig själva på samma sätt som kunskapsteorin utgör kriterium på sig själv.

En kunskapsteori med den nyss beskrivna ingrediensen kan väl förenas med den kunskaps-realistiska syn på paradigmbegreppet som jag (i motsats till Kuhn) vill införa. Den typ av kunskapsteori jag förespråkar har klara kantianska drag, om än inget principiellt ovetbart ting i sig. Den säger att det finns en av teorier oberoende existerande värld som teorierna kan fånga bättre eller sämre. Vilken teori som gör detta på bästa sätt kan emellertid inte kunskapsteorin avgöra. Sanningslikheten ses bara inifrån teorin själv. Varje teori består av både en teoripol och en med denna oskiljaktigt förbunden empiripol. Kunskapsteorin säger att båda polerna är relevanta vid en bedömning av sanningslikheten, men den gör inte anspråk på att vara prövosten för vilken teori som faktiskt är mest sanningslik. (Några av de problem ett sådant här synsätt möter har jag diskuterat i uppsatsen 'Sanning, objektivitet och inkommensurabilitetstesen' i *Symposion — tidskrift för filosofi* nr 4/8.)

Jag tror det i grunden är en och samma svårighet som ligger bakom både Althusser och H&H:s filosofi, en svårighet som jag menar försvinner i den kunskapsteori jag skisserat. Svårigheten är att rätt bedöma vad man exakt bör lägga in i den i och för sig riktiga formeln 'den teoretiska praktiken är sitt eget kriterium'. Märkligt nog kan formeln tolkas i både en extremt absolutistisk och en extremt relativistisk riktning. Man kan som Althusser säga, att eftersom kriterier är teori-interna så är vetenskaper absolut sanna; eller man kan som Feyerabend säga, att eftersom kriterier är teori-interna så blir det meningslöst att tala om teorier som sanna eller falska. En tredje reaktion är H&H:s : Eftersom både absolutism och relativism är ohållbara positioner måste vi förkasta de frågeställningar som ligger bakom dessa svar, dvs hävda att alla kunskapsteoretiska frågor är pseudofrågor.

Att den teoretiska praktiken är sitt eget kriterium tycks vara lätt att acceptera inom matematiken. Till den som undrar varför det är sant att $2+2 = 4$ men falskt att $2+2 = 5$, finns bara svaret 'Lär dig matematik!' Sanningen kan bara ses inifrån matematiken själv och bara rättfärdigas av matematiken själv. Men här får man också lätt en absolutistisk uppfattning som är omöjlig att upprätthålla inom natur- och samhällsvetenskaperna. Insikten att den teoretiska praktiken skapar sina egna kriterier måste där förenas med ett betonande av vikten av empiri. Det gäller att ordentligt hålla isär empiri, dvs empiriskt inriktad verksamhet, och empirism, dvs en kunskapsteoretisk doktrin. Det är inte bara de empiristiska kunskapsteorierna som ger utrymme för empiri. Såvitt jag förstår måste anomalibegreppet, i den kunskapsrealistiska utformning jag presenterat det, göra både den nämnda absolutismen och relativismen ohållbar, utan att för den skull rubba påståendet att den teoretiska praktiken skapar sina egna kriterier. Anomalierna gör självklart absolutismen ohållbar, och ser man anomalier som något som kan vara verklighetens sätt att säga nej till en teori, blir total relativism också omöjlig. Det finns trots allt en kontakt mellan teori och verklighet. Genom åsikten att själv-rättfärdigande kan finnas inte bara på den filosofiska nivån, utan också på den vetenskapliga, kommer kunskapsrealismen inte att rucka på åsikten att kriterier är teori-interna. För att exemplifiera: För den som vill avgöra huruvida marxistisk ekonomi är mer sanningslik än neoklassisk eller tvärtom, finns bara ett recept: Lär dig båda teorierna inifrån,

jämför och ta ställning, men låt eventuella anomalier ifrågasätta din förmåga att bedöma teorierna.

Sammanfattningsvis menar jag alltså att man (1) måste försvara det kunskapsteoretiska problemet som sådant, (2) utarbeta en ny typ av kunskapsteori som (3) försvarar kunskapsrealismen och (4) försvarar vikten av empirisk verksamhet, samt (5) försvarar tesen att den teoretiska praktiken är sitt eget kriterium. Tar man sin utgångspunkt i Althussers problematikbegrepp, innebär detta att man måste tillfoga ett anomalibegrepp, vilket emellertid får som konsekvens att både Althussers uppfattning om specifika kunskapsobjekt och hans uppfattning om filosofi måste förkastas.

Dominique Lecourt och Kuhn

Hos Barry Hindess och Paul Hirst lyser Thomas Kuhn märkligt nog helt med sin frånvaro. Trots hans stora betydelse kan man inte hos H&H hitta en enda referens till honom. Jag skall därför avslutningsvis säga några ord om Dominique Lecourt, en av Althussers franska elever, som ansett det mödan värt att åtminstone ägna Kuhn några rader. Lecourt har i introduktionen till den engelska upplagan av sin bok *Marxism and epistemology* (London 1975) indirekt diskuterat förhållandet mellan Althusser och Kuhn. Han diskuterar egentligen förhållandet mellan den franske vetenskapsfilosofen Gaston Bachelard och Kuhn, men eftersom Althusser hämtat flera av sina fundamentala idéer från just Bachelard är det helt klart att det samtidigt är en diskussion av Althussers förhållande till Kuhn. Den tes som Lecourt driver är att Bachelard och Kuhn representerar två traditioner som aldrig kan mötas. Hos Bachelard dominerar en materialistisk tendens, hos Kuhn en idealistisk.

Den kunskapsrealism jag förespråkat har, vill jag återigen poängtera, inget uttryckligt stöd hos Kuhn. Han anser visserligen att våra naturvetenskapliga teorier i någon mening blivit bättre och bättre, men han vägrar explicit att säga att vi härigenom fått en sannare och sannare bild av verkligheten. Den som tar Kuhn till stöd för en skeptisk och kunskapsrelativistisk position har inte helt fel. Men den väsentliga frågan är inte vad Kuhn i förbifarten säger på ett fåtal ställen, utan huruvida hans anomalibegrepp överhuvudtaget kan göras begripligt utan en kunskapsrealism. Om anomalier inte kan vara verklighetens sätt att säga nej till en teori, hur kan då anomalier vara väsentliga?

Jag anser att den kuhnska kunskapsrelativismen implicit förnekas av det kuhnska anomalibegreppet, och att den enda lösningen på det här problemet är den typ av kunskapsteori jag skisserat.

Kunskapsrealism förutsätter en materialism i klassisk bemärkelse, dvs en tro på en av medvetanden oberoende existerande yttervärld.

När Lecourt talar om materialism talar han emellertid inte om materialism i denna betydelse. Han har gett termerna helt nya innebörder. Med materialism avser Lecourt åsikten att vetenskapens sanningskriterier är interna och inte kräver filosofisk legitimering. Med idealism avser han åsikten att en sådan legitimering är nödvändig. Denna omdefiniering gör det möjligt för Lecourt att i sammanhanget anspela på Lenins åsikt om filosofins historia som en ständig kamp mellan materialism och idealism. Men Lenin avsåg materialism och idealism i traditionell betydelse. Och i denna betydelse är Bachelard uttryckligen en idealist och Kuhn en materialist. Jag kommer inte ifrån intrycket att det vilar lite av filosofiskt taskspeleri över Lecourts nya definitioner, men jag skall lämna detta därhän.

Är Kuhn idealist i Lecourts bemärkelse? Anser Kuhn att filosofin måste kunna legitimera sanningarna i fackvetenskaperna? Lecourt noterar helt korrekt att Kuhn ibland skriver som om

vetenskapsmän godtyckligt kunde besluta sig för att anamma ett visst paradigm, och ibland skriver som om ett paradigm omfattas på grund av något som liknar en uppenbarelse som ligger utanför alla val och beslut. Detta tolkar Lecourt som att Kuhn oscillerar mellan två svar på (den 'idealistiska') frågan om vad som garanterar/legitimerar vetenskaplig kunskap. Det ena svaret skulle vara konventionalism (vetenskapsmän kan fritt välja teori), det andra skulle vara apriorism (vetenskapsmän är fångade i av erfarenheterna oberoende begreppssystem). Vilket svar Kuhn väljer är för Lecourt ointressant. Det är det förmodade bakomliggande problemet som Lecourt inte vill godta.

Min egen åsikt är att det ligger något i det Lecourt säger. Kuhn diskuterar aldrig ordentligt de kunskapsteoretiska implikationerna av sin vetenskapsteori, och därför finns det naturligtvis uttalanden som pekar åt olika håll, dvs åt olika traditionella kunskapsteoretiska positioner. Men Lecourt gör sig lika lite som Althusser och H&H besvär med att reflektera över möjligheten av helt nya typer av kunskapsteorier. Han bryr sig inte ens om att sätta sig så pass in i Kuhns åsikter att han ser att också Kuhn skriver under på tesen om teoribundenheten hos sanningskriterier. Kuhn oscillerar inte bara mellan två 'idealistiska' positioner, utan också mellan dessa och Lecourts 'materialistiska' position. Kuhns vetenskapsteori är något att ta på allvar, inte något att bara sätta pejorativa etiketter på. □

Not

Den som är intresserad av den engelska diskussionen kring Hindess och Hirst kan förslagsvis titta i *Economy and Society* nr 3/78 och 3/79. I det förra numret finns en recension av *Marx's Capital and Capitalism Today* av Laurence Harris, och i det senare svar från författarna och slutreplik av Harris. I *Radical Philosophy* nr 20 (sommer 1978) finns två artiklar om H&H, en av Tony Skillen 'Post-Marxist Modes of Production' och en av Andrew Collier 'In Defence of Epistemology'. Vissa av de åsikter jag framfört återfinns i dessa artiklar; dock ingenting om Kuhn och anomali-begreppet. Ett våldsamt angrepp på både H&H och Althusser finns i den engelske historikern E.P. Thompsons *The Poverty of Theory* (London 1968) [för ett kortare utdrag, se [Om Althusserns kritik av franska kommunistpartiet](#)].